

Asia: VN/5966/2019

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle vanhemmuuslaiksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Yleistä

Lausuttavana oleva lakiluonnos on – kuten siinä on todettu – luonteeltaan suurelta osin tekninen. Ehdotetulla vanhemmuuslailla on tarkoitus yhdistää isyys- ja äitiyslait yhdeksi laiksi. Samassa yhteydessä säännöksiä yhtenäistetään ja toteutetaan joitain verrattain vähäisiä uudistuksia.

Lakiluonnos on nähdäkseni teknisesti huolellisesti toteutettu. Pidän myös hyvänä sitä, että säännöskohtaisiin perusteluihin on otettu mukaan voimassa olevien isyys- ja äitiyslakien säännöskohtaiset perustelut. Lakien hallituksen esityksiin sisältyvien perustelujen merkitys käytännön työn ohjaamisessa on mielestäni korostunut entisestään lainsäädännön verrattain tiheiden uudistusten vuoksi. Aiempien perustelujen sisällyttäminen ehdotetun lain perusteluihin tukee lain soveltajan ja lainkäyttäjän työtä. Isyys- ja äitiysasioita hoitavilla ammattilaisilla on usein muu kuin juridinen koulutus, minkä vuoksi tiedon hyvä saavutettavuus on myös tärkeää.

Perhearvoihin liittyvät näkökohdat

Vanhemmuutta koskevan lainsäädännön uudistamiseen on erityisesti niin sanotuissa sateenkaariperheissä kohdistunut suuria odotuksia. Nähdäkseni yksi keskeisistä toiveista on liittynyt mahdollisuuteen vahvistaa lapselle useampia vanhempia kuin kaksi. Tällaisia odotuksia perustellaan myös yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevilla perus- ja ihmisoikeuksilla.

Kuvatun kaltaiset uudistukset koskevat – yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon ohella – yhteiskunnassa vallitsevia perhettä ja perhe-elämää koskevia arvoja ja käsityksiä. Perheisiin liittyvät arvot ovat viime vuosina olleet muutoksessa, mikä on ilmennyt esimerkiksi siinä, että on säädetty ns. tasa-arvoinen avioliittolaki ja äitiyslaki.

Perustuslakivaliokunta on aiemmin arvioinut perhearvoihin liittyvien valintojen ja yhdenvertaisuuden suhdetta. Perustuslakivaliokunnan kannanottoja on selostettu lakiluonnoksessa, minkä vuoksi en toista niitä tässä yhteydessä (s. 92).

Oikeusasiamiehelle kuuluu perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvominen tehtävässään. Tehtävänäni apulaisoikeusasiamiehenä ei ole ottaa kantaa arvoja koskevaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, kun kyse ei ole selkeästi perus- ja ihmisoikeuksiin kiinnittyvistä valinnoista. Käsitykseni mukaan lakiehdotuksessa valituille ratkaisuille esimerkiksi siltä osin, kuin siinä on pitäydytty nykyiseen tapaan enintään kahteen vanhempaan, on lakiluonnoksessa esitetty perusteluja arvioiden ehdotuksia suhteessa yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskeviin periaatteisiin. Viime kädessä perustuslakivaliokunnan asiana on arvioida, onko ehdotus tältä osin ongelmallinen yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon kannalta.

Vanhemmuuden kumoamiskanteen määräaikaan liittyvä muutos

Lakiluonnokseen sisältyy ehdotus, jonka mukaan isyyden ja äitiyden kumoamiselle asetetun määräajan ylittäminen tulisi jossain määrin nykyistä helpommaksi (50 §). Kahden vuoden määräaika olisi mahdollista ylittää, jos kantajalla olisi ollut laillinen este tai muu painava syy. Voimassa olevassa lainsäädännössä edellytetään muuta erittäin painavaa syytä. Käsitykseni mukaan nykyistä suuremman jouston mahdollistava muutos on perusteltu huomioon ottaen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö, johon on viitattu myös luonnoksen perusteluissa (s. 10-12, 90).

Tehtävien siirtäminen pois lastenvalvojilta

Luonnoksessa on ehdotettu myös, että isyyden ja äitiyden tunnustamista koskevat asiakirjat siirrettäisiin suoraan äitiysneuvoloista Digi- ja väestötietovirastoon, eikä niitä lähetettäisi nykyiseen tapaan ensin lastenvalvojille silloin, kun tunnustaminen tapahtuu ennen lapsen syntymää. Tietojen siirtoa varten on tarkoituksena kehittää sähköinen järjestelmä.

Kanteluiden perusteella näyttää siltä, että lastenvalvojien ajanvaraus on eräillä paikkakunnilla ruuhkaantunut ja ajan saaminen saattaa kestää. Tilanne näyttää tosin vaihtelevan suuresti kunnasta ja kuntayhtymistä sekä ajankohdasta riippuen. Nähdäkseni ajoittaiset ruuhkat – samoin kuin eräät

lastenvalvojille tapahtuneet lähinnä huolimattomuusvirheet – kertovat osaltaan lastenvalvojien kasvaneesta työmäärästä. Lastenvalvojien tehtävät lisääntyivät ja monipuolistuivat esimerkiksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain uudistuksen tulleessa voimaan 1.12.2019.

Näiden havaintojen perusteella katson, että yksinkertaisten asioiden käsittelyn virtaviivaistaminen on perusteltua. Sähköisessä tietojen siirrossa ja käsittelyssä tietoturvasta ja tietosuojasta on luonnollisesti huolehdittava asianmukaisesti.

Kiinnitän kuitenkin huomiota siihen, että samassa yhteydessä tulisi varmistua siitä, että Digi- ja väestötietovirastossa on riittävästi asiantuntemusta vanhemmuuden vahvistamista koskevissa asioissa. Suunniteltu menettely lisää viraston vastuuta vanhemmuutta koskevien asioiden käsittelyssä. Digi- ja väestötietoviraston asianomaisen henkilökunnan on esimerkiksi kyettävä havaitsemaan ja tarvittaessa reagoimaan sellaisessa tilanteessa, jossa äitiysneuvolassa on mahdollisesti arvioitu väärin yksittäiseen tunnustamisasiaan liittyvä selvitystarve.

Peruuttamista koskeva ilmoitus Digi- ja väestövirastolle

Tunnustaja voi nykyisin perua vanhemmuutensa tunnustamisen 30 päivän kuluessa lapsen syntymästä. Luonnoksessa ehdotetaan tämän niin sanotun kiistämis- ja peruuttamisajan poistamista. Ehdotus on mielestäni perusteltu ottaen huomioon luonnoksessa esitetyt tiedot peruuttamisten ja kiistämisten harvinaisuudesta.

Lakiluonnokseen on tähän liittyen otettu uusi säännösehdotus (20 §), jonka mukaan tunnustamisen voisi peruuttaa ilmoittamalla siitä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle ennen lapsen syntymää. Voimassa olevan lain mukaan kirjallinen ilmoitus annetaan asiassa toimivaltaiselle lastenvalvojalle (Isyyslain 17 §, äitiyslain 15 §).

Mielestäni asiassa olisi perusteltua arvioida vielä, olisiko peruuttamisen muotoa koskevaa sääntelyä syytä tarkentaa. Kirjallinen peruuttamisilmoitus Digi- ja väestötietovirastolle synnyttää mielestäni väistämättä mielikuvan esimerkiksi sähköpostitse annetusta ilmoituksesta. Ilmoituksen tekotavasta ja asian sähköisestä vireille saamisesta tulisi olla nimenomaiset säännökset laissa.

Ehdotettu ilmoitus sisältää salassa pidettävää yksityis- ja perhe-elämää koskevaa tietoa ja ilmoituksella on sen antamishetkellä suuri merkitys asianomaisten perhesuhteiden ja niihin liittyvien oikeussuhteiden ja oikeuksien ja velvollisuuksien muodostumisen kannalta. Nykyisin ilmoitus annetaan samalle lastenvalvojalle, joka on vastaanottanut neuvolassa annettuun tunnustamiseen liittyvät asiakirjat. Nähdäkseni nykyisessä järjestelyssä mahdollisuudet henkilötietojen

sekaantumiseen tai jopa järjestelmän väärinkäyttöön eivät liene merkittäviä. Tilanne kuitenkin muuttuu, jos järjestelmä muuttuu koko maan kattavaksi.

Vanhemmuuden vahvistamisesta ja oikeusvaikutuksista tiedottaminen

Lastenvalvojia koskevat kantelut isyysasioissa tai isyyttä ja lapsen huoltoa koskevissa asioissa ovat eräissä tapauksissa liittyneet myös kantelijan asiasta saamaan puutteelliseen tai kantelijan näkökulmasta epäselvään tietoon. Tietoa on voitu saada lastenvalvojalta ja neuvolasta, mutta myös yleisestä internetistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on erään kantelun yhteydessä käsitykseni mukaan perustellusti todennut, että sen verkkosivut on ensisijaisesti tarkoitettu ammattilaisten työn tukemiseen, vaikka ne onkin haluttu pitää kaikkien saatavilla. THL on katsonut tuossa yhteydessä, että tietojen antaminen vanhemmille on ensisijaisesti kuntien sosiaalihuollon tehtävä. Omien havaintojeni mukaan eri kuntien asukkaat ovat tämän tiedottamisen osalta hyvin eriarvoisessa asemassa. Asiantila liittyy osaltaan myös vireillä olevaan sote -uudistukseen.

Pidän tärkeänä lastenvalvojien, äitiys- ja lastenneuvoloiden henkilökunnan sekä Digi- ja väestötietoviraston henkilökunnan monipuolista kouluttamista vanhemmuutta koskevasta lainsäädännöstä ja sen muutoksista. Mielestäni tulisi myös huolehtia siitä, että vanhemmilla ja varttuneilla lapsilla on helposti saatavilla olevaa luotettavaa tietoa vanhemmuutta koskevasta ajantasaisesta lainsäädännöstä ja heitä itseään koskevista oikeuskysymyksistä.

Apulaisoikeusasiamies

Maija Sakslin

Esittelijäneuvos

Kirsti Kurki-Suonio

Mäkinen Tiina

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia